

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

УДК 796.011(091)

СОЛОВЕЙ Д. О.

Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту

Тенденції розвитку форм організації фізичного виховання в країнах Європи в Середні віки

Анотація. Мета: виявити та проаналізувати тенденції розвитку форм організації фізичного виховання в країнах Європи в Середні віки. **Матеріал і методи:** теоретичний аналіз та узагальнення наукової літератури, описовий метод, метод системного аналізу. **Результати:** розглянуто основні тенденції становлення та розвитку форм організації фізичного виховання в країнах Європи в Середні віки. **Висновки:** у ході досліджень виявлено основні форми організації фізичного виховання і форми активного дозвілля, а також чинники, які безпосередньо впливали на їх становлення. Зокрема, зміст і організація фізичного виховання диференціювалися за належністю до соціальної категорії суспільства, а форми фізичного виховання обумовлювалися особливостями економічного та культурного розвитку, географічними умовами, традиціями і побутом.

Ключові слова: форми організації фізичного виховання, фактори, Європа, Середні віки.

Вступ. Фізичне виховання в Україні спрямоване на фізичне й духовне вдосконалення людини, оволодіння нею систематизованими знаннями, фізичними вправами та способами їх самостійного виконання протягом життя. Разом з тим фізичне виховання передбачає передачу рухового досвіду від старшого покоління до молодшого. Зрозуміло, що чим він багатший і різноманітніший, тим ефективнішою повинна бути сучасна система фізичного виховання [9].

Тому, пошук нових форм фізичного виховання в сучасності все частіше повертає у минуле, досвід якого залишається недостатньо вивчений й інколи недооцінений [4].

Фізична культура середніх віків, незважаючи на всі труднощі і складності розвитку, означала певний рух уперед порівняно з рабовласницьким суспільством. Це було обумовлено, в першу чергу, тим, що в умовах середньовіччя народні маси починають брати активну участь у розвитку фізичних вправ та ігор, створюючи нерідко свої самобутні системи фізичного виховання. А гуманізм і реформація епохи Відродження визначили подальше вдосконалення системи виховання та її складової частини – фізичного виховання [1].

Отже, виявлення тенденцій розвитку форм організації фізичного виховання країн Європи в середні віки дозволить доповнити і раціоналізувати стратегію педагогічного управління фізкультурною освітою підростаючого покоління.

Зв'язок дослідження з науковими програмами планами, темами. Дослідження виконані згідно з темою Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту за темою 3.1 «Вдосконалення програмно-нормативних засад фізичного виховання в навчальних закладах» (№ державної реєстрації 0111U001733).

Мета дослідження: виявити та проаналізувати тенденції розвитку форм організації фізичного виховання в країнах Європи у Середні віки.

Завдання дослідження:

1. Систематизувати дані щодо розвитку фізичного виховання країн Європи у Середні віки за даними літературних джерел.

2. Визначити основні форми організації фізичного виховання в країнах Європи в Середні віки.

3. Виявити тенденції розвитку форм організації фізичного виховання в країнах Європи в Середні віки та фактори, що впливали на нього.

Матеріал і методи дослідження: аналіз та узагальнення науково-методичної літератури та мережі Інтернет; хронологічний метод; описовий метод; метод системного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. Сучасна історична наука використовує термін «середні віки» стосовно періоду суспільного розвитку з кінця V до XVII століття, коли в найбільш розвинених країнах світу визначальну роль грав феодализм [3].

З літератури видно, що у різних частинах світу до феодальних форм фізичного виховання прийшли не в один час. Так, у різних регіонах, зокрема, Індія, Китай, Японія та ін., де розвиток йшов поступово, головною роллю грали традиції. Тут не відмовилися від старих форм фізичного виховання, а лише видозмінили їх. Однак на величезній території колишньої Римської імперії перетворення рабовласницької формації супроводжувалися значними змінами, зумовленими впливом країн-завойовників і країн, що стоять вище у своєму культурному розвитку. Так, на фізичну культуру в руських князівствах значний вплив зробили Візантія і Золота Орда, на угорців і поляків – німецькі лицарські ордени, на ряд народів країн Європи – Туреччина, а на японців – китайці [1].

Розглядаючи історію фізичної культури країн Західної Європи, слід враховувати фізичну культуру періоду становлення феодализу (XV ст.), розквіту феодализу (XI–XV ст.) і заходу феодализу (XV–XVII ст.). На першому етапі величезну негативну роль на подальший розвиток фізичної культури в Західній Європі зіграло теологічне вчення середньовічної християнської церкви. Наслідком цього стало те, що в педагогічних закладах, що діяли під безпосереднім керівництвом християнської церкви, були скасовані заняття фізичною культурою, відсунуто на задній план гігієнічне виховання. Це вчення піддало забуттю античні принципи виховання і протягом довгого часу не враховувало дитячий і перехідний вік. Воно розглядало дітей як маленьких дорослих, не усвідомлювало роль дитячих рухливих ігор, необхідних для розвитку особистості, більше того, вважало їх джерелом гріха, відволікаючого від роздумів. [7].

Розглядаючи історію та дослідження вчених, можна констатувати, що вже до 1000-го року феодальний лад зміцнився у всій Європі. А найбільш характерний розвиток форми феодальної фізичної культури отримали в Західній Європі [8].

Значну роль у створенні феодальних форм фізичного виховання зіграли різні світові релігії: буддизм, християнство та іслам, які були тісно пов'язані з державами, вибирали і використовували в своїх інтересах місцеві звичаї або самі пристосовувалися до них. Однак ставлення до фізичної культури представників тієї чи іншої віри було різним [1].

З перетворенням християнства в державну релігію почалася боротьба церкви з язичництвом, в тому числі і з усіма формами фізичної культури, пов'язаними з ритуальними змаганнями, іграми, танцями, видами вправ, що виконуються на честь язичницьких богів. З іншого боку, повністю надати анафемі фізичні вправи було неможливо, адже для зміцнення влади феодалів були необхідні сильні, витривалі воїни, що послужило формуванню в період розвинутого феодалізму в Західній Європі фізичної культури панівного класу і фізичної культури народних мас (городян і селян) [7].

Слід відмітити, що в період Середньовіччя держави змушені були піклуватися про військово-фізичну підготовку феодалів [1]. До початку етапу розвинутого феодалізму в Західній Європі набула поширення лицарська система виховання. Вона носила виключно прикладний, головним чином військовий характер. Лицар стає до того ж ідеалом аскета, оскільки цінувалися не тільки фізичні кондиції, бойовий дух, але й те, що ці якості були підпорядковані Богу і церкві. Протягом XI–XII століть інститут лицарів розповсюдився вже на всю Західну Європу [1; 8].

Система підготовки лицарів, за результатами досліджень вчених, передбачала наступну структуру. Воно починалося з 7 років. Рядові феодали віддавали синів у своєрідні школи при замках більш заможних феодалів (сеньйорів), де хлопчики отримували звання пажів і займалися для розвитку сили і спритності метанням каменів і копій, стрибками, бігом, стрільбою з лука. У 14 років пахів проводили в зброєносці, і вони отримували право носити мечі. Під керівництвом спеціальних викладачів у цей період йшло навчання бігу у важких латах, фехтуванню, грі в шахи. У 21 рік відбувалося посвячення в лицарі. Після посвячення кандидат в лицарі отримував шолом, меч, щит, лицарський пояс і золоті шпори. Так ставали членами лицарського ордену і лицарями [7].

Одночасно почали створюватися перші самостійні релігійні і цивільні лицарські організації для координації оборонної та бойової підготовки.

Як відомо з літератури, норми фізичного виховання в лицарських закладах визначалися високими фізичними вимогами, необхідними для військових дій того часу [2; 8].

Засновник першого ордену, який жив у IX столітті, французький лицар з Провансу Годфруа де Преї, визначав в якості головної вимоги до членів ордену завоювання семи навичок, що утворилися в рамках містицизму, пов'язаного з цифрами. Відповідно до цього юнакам з аристократичних сімей слід було навчитися: 1) їздити верхи, 2) плавати, 3) полювати, 4) стріляти з лука, 5) битися, 6) розважальним іграм на майданчиках і грі з м'ячем для служби при дворі, а також 7) мис-

тецтву читання віршів, необхідному для придворного з хорошими манерами, і основним танцювальним рухам [8].

Аналіз літературних джерел показує, що основною формою військово-фізичної підготовки феодалів того часу були лицарські турніри – парні та групові. У своїй класичній формі вони склалися до XII ст. У парних турнірах лицарі прагнули за допомогою списа вибити один одного з сідла. Якщо ця частина турніру або поєдинок на рапірах закінчувалися безрезультатно, то змагання завершувалося боротьбою [1].

Також важливою складовою фізичного виховання того часу було фізичне виховання селян. Серед селян середньовічної Європи використовувалися вправи, які виховують силу, швидкість, гнучкість, сміливість – біг на ковзанах, ігри з битою, скачки, танці, боротьба з палицями, метання каменів і т. д. Велика частина елементів цих вправ лягла в основу майбутніх видів спорту в наступних століттях. Проводилися фізичні вправи в період перерви в сільськогосподарських роботах і приурочувалися до релігійних християнських і язичницьких свят. Нами виявлено, що основними формами селянської фізичної культури були – змагання на ярмарках і весіллях. Ігри сільського населення, що включають традиційні змагання, формувалися під впливом місцевих звичаїв. У середньовічний період була сформована плебейська (народна) фізична культура [2; 7].

Незважаючи на своєрідні риси та особливості, народна фізична культура середньовіччя не була замкненою системою. Станові відмінності і звичаї феодалізму проникали і в світ дитячих ігор, що зберігає традиції минулого.

Не менш важлива і фізична культура міських жителів, але вона мало чим відрізнялася від фізичної культури сільських жителів, так як не було поділу між ремеслами і сільським господарством. Фізичними вправами займалися в цехових загонах, школах, товариствах, об'єднаннях. Заняття носили специфіку галузевої та військової підготовки. На чолі стояли капітани, які проводили заняття. Проводилися міські змагання, результати яких оцінювали «арбітри». Залежно від галузі популярними були фехтування, кулачні бої, веслування, плавання, ігри з м'ячем. Великий резонанс мали масові міські свята з використанням вправ фізичної культури. Досвід в їх організації ляже в основу спортивно-масових заходів сучасної цивілізації [7].

Але із зростанням міст як центрів ремесла і торгівлі виникла необхідність в їх обороні від набігів. З цієї метою стало створюватися міське ополчення. Починаючи з X ст., склалися сприятливі можливості для формування специфічних видів вправ, необхідних для оборони міста. Для тренування у володінні зброєю утворилися організовані суспільства стрільців з лука і фехтувальні школи.

В умовах пізнього середньовіччя народне ополчення було ліквідовано у зв'язку з появою в містах найманого війська. Але стрілецькі та фехтувальні братства збереглися, перетворившись в клуби, де проводили своє дозвілля заможні городяни, ремісники і челядники не мали можливості їх відвідувати через нестачу коштів. Серед ремісничого люду широке поширення одержали численні народні ігри, особливо з м'ячем, з яких згодом зародилися сучасні спортивні ігри – футбол, теніс, гольф, крикет, поло, керлінг.

Аналізуючи проведені дослідження, можна виявити кілька типів виховних систем, залежно від класової та станової належності, що склалися у Західній Європі:

1. *Церковне (духовне) виховання.* Здійснювалося в християнській сім'ї та церковних школах (парафіяльних, монастирських, соборних). Школи відвідували хлопці 7–15 років. Учні зазубрювали молитви і псалми, вчилися читати релігійні книги, писати, співати, вивчали арифметику. Вершиною навчання вважалося богослов'я. Навчання носило релігійний характер. Учні готували до церковної діяльності.

2. *Лицарське виховання.* Здійснювалося матір'ю (до 7 років) у сім'ях; з 7 до 14 років – у сім'ях сюзерена (більш знатного рицаря), де хлопчики виконували обов'язки пажа при його дружині; від 14 до 21 року – були зброносцями сюзерена. Виховання завершувалося урочистим посвяченням у лицарі. Ставило за мету сформувати у майбутнього лицаря кріпосницьку мораль, навчити поводитись у «вищому товаристві» та дати військово-фізичну підготовку. Дівчата отримували домашнє виховання.

3. *Бюргерське виховання.* Здійснювалося в гільдійських і цехових школах, які згодом було перетворено на міські початкові школи, утримувані на кошти міського самоврядування (магістрату). Ставило за мету підготовку дітей до торгівельної, ремісничької справи. Учні навчалися письму, читанню, лічбі та релігії, а в деяких школах – риториці, граматиці, геометрії. Церква боролася проти поширення цих шкіл, бо вони руйнували її монополію у шкільній справі.

4. *Стихийне виховання дітей селян.* Здійснювалося батьками у повсякденній праці та носило практичний характер. Його складові: фізичне (витривалість, спритність, фізична сила), трудове (формування трудових навичок, участь у праці з дорослими), моральне (підкорення батькові, феодалу, слухняність, тілесні кари), релігійне (заучування молитви, участь в обрядах) виховання [6].

Важливим етапом в історії світової культури і педагогічної думки була епоха пізнього європейського середньовіччя (XIV – початок XVII ст.), що пройшла під знаком гуманістичних ідей Відродження.

Основною ідеєю всіх гуманістів цієї епохи було використання фізичного виховання не тільки для військової підготовки, а й для зміцнення здоров'я та розвитку фізичних сил. Це була нова прогресивна ідея. У різних державах педагогічна думка в епоху Відродження розвивалася по-різному, відбиваючи специфічні особливості розвитку даної країни [5].

Духовне змагання епохи Відродження, що виявлялося в умовах загострення економічної і політичної боротьби класів, плідно відобразилось на підвищенні вимог і до фізичних даних. Самовираження людини, готового заради нових можливостей йти на ризик, закономірно викликало до життя нову систему цінностей стосовно рухливих ігор. У зв'язку з потребою у фізичній підготовці на порядок денний постало питання про відповідну освіту для дітей. Отримали права змагальні форми фізичного виховання, поширився культ купання і плавання, що сприяв підтриманню особистої гігієни.

Справжня новизна, властива Відродженню, що охопила всю Європу, наочно виявляється при безпосередньому порівнянні з фізичною культурою ли-

царства. Лицарство XIII століття перетворилося на замкнутий, ізольований вид зовнішнього світу орден, а прийняті в ньому норми фізичної культури виродилися в штучний, традиційний етикет. З іншого боку, фізична культура Ренесансу органічно включала в себе елементи народного танцю, гри в м'яч і різних форм змагання. У святкових ігрищах і ходах, які стали регулярними з 40-х років XIV століття, активно брали участь маси городян.

Таким чином, відповідно до нових суспільних потреб склався новий тип шкіл – колегії, які готували молоді до церковної та світської кар'єри. В інтересах виховання вихідців з середніх і вищих дворян зміцнілий феодално-абсолютистський лад створив дворянські академії.

У школах нового типу – колегіях, порвали з принципами виховання, що лежали в основі середньовічної системи навчання та заперечували фізичну культуру. Раз на тиждень учням надавався один рекреаційний, вільний день, який використовувався для прогулянок, супроводжуваних іграми. Однак питання охорони здоров'я і фізичної активності залишалися приватною справою учнів. Заняття, які мали яскраво виражений характер фізичних вправ, – фехтування, верхова їзда, танці, – фігурували тільки в навчальних програмах дворянських академії. В умовах абсолютизму шкільне навчання і в галузі фізичного виховання не відповідало теоретично вже розробленим вимогам провести реформу. Питання про виховання з метою ведення здорового способу життя відійшло на задній план у навчальних закладах, за винятком тих, які призначалися для еліти. Фізичні вправи та ігри у багатьох місцях потрапили в список занять, заборонених шкільним розпорядком. Ідеалом епохи залишився античний герой, прикрашений християнськими і світськими чеснотами. У системі підготовки панувала формальна педантичність. Іншими словами, у навчальних та виховних закладах займалися головним чином абстрактними теоретичними питаннями, а в дворянських академіях – «фізичними формальностями» [2; 10].

З ім'ям чеського педагога Я. А. Коменського пов'язують становлення сучасної педагогіки як науки. У роботі «Велика дидактика» він пише, що правильно вибрані і дозовані рухи зберігають здоров'я, допомагають переносити втому, пов'язану з розумовою діяльністю. У зв'язку з введенням в школах розкладу уроків, Коменський запропонував, щоб тривалі зміни і частина післяобіднього часу використовувалися педагогами для занять фізичними вправами. Він ще не говорить про спеціальні уроки фізичного виховання, але воно органічно включається в режим шкільного дня. Крім пошуків можливості зайняти учнів корисною діяльністю, Коменський шукає шляхи до більш раціональної системи фізичних вправ для повсякденного життя та військової підготовки. Він рекомендував широко використовувати принцип наочності: «... Спочатку показувати фізичні вправи, щоб їх могли виконати без усякої небезпеки для життя» [1].

А вже в середині XVII в. з'являються перші спроби введення фізичного виховання в режим шкільного дня [1].

Висновки. Таким чином, не зважаючи на європейський егоцентризм та характерний для цього часу обмежений підхід, можна сміливо констатувати, що в цілому фізична культура в період середніх віків зроби-

ла певний крок вперед порівняно з фізичною культурою рабовласницьких полісів.

З історії фізичної культури епохи середніх віків можна виявити дві найбільш помітні характерні риси. Першою рисою було те, що поряд з панівними класами простий народ продовжував розвивати та вдосконалювати свою систему фізичного виховання, яка включала гімнастичні вправи та звичаї.

Інша характерна риса полягала в тому, що, незважаючи на відносно обмежені рамки фізичної культури, елементи руху набули такі своєрідні стилізовані форми, які, звільнившись від елементів ритуального характеру, склали основу розвитку сучасного європейського спорту [8].

Досить важливою рисою у другій половині середніх століть були умови, що створені для відродження шкільного фізичного виховання. Також досить великий і різноманітний досвід був накопичений у галузі фізичної культури щодо використання системи рухів. Більшість фізичних вправ, які використовувалися у цей період, звільнилися від тієї первинної ролі, яку вони грали у військовій підготовці.

Підводячи підсумки аналізу розвитку форм організації фізичного виховання країн Європи в епоху середньовіччя, можна зробити ряд системоутворюючих висновків:

– по-перше, зміст і організація фізичного виховання в епоху середньовіччя диференціюється за належністю до відповідної соціальної категорії суспільства (феодалі, селяни, ремісники і т. д.);

– по-друге, фізичне виховання феодалів повністю мало військово-фізичну спрямованість і забезпечувалося в рамках системи підготовки лицаря під керівництвом спеціальних наставників (педагогів);

– на відміну від фізичного виховання феодалів, фізичне виховання селян повністю відбувалося в сім'ї та супроводжувалося наслідуванням дорослим в іграх, розвагах, обрядах і в ході трудової діяльності;

– важливо відмітити, що зміст і форми фізичного виховання обумовлювалися особливостями економічного та культурного розвитку, географічними умовами, традиціями і побутом;

– на етапі пізнього феодалізму (XIV–XVI ст.) зароджуються нові прогресивні ідеї виховання, що передбачають використання фізичного виховання не тільки для військової підготовки, а й для зміцнення здоров'я та розвитку фізичних сил;

– розвиток науки в епоху Відродження поклав початок новому етапу формування наукових основ фізичного виховання [5].

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях ми будемо аналізувати основні закономірності та тенденції розвитку форм організації фізичного виховання у період нового і новітнього часу.

Список використаної літератури:

1. Голощапов Б. Р. *История физической культуры и спорта: Учебное пособие* / Б. Р. Голощапов. – М., 2008. – 312 с.
2. Григоревич В. В. *Всеобщая история физической культуры* / В. В. Григоревич. – М.: Советский спорт, 2008. – 284 с.
3. Гуревич А. Я. *Средневековье как тип культуры* / А. Я. Гуревич // *Антропология культуры*. – М.: ОГИ, 2002. – № 1. – С. 39–55.
4. Лях-Породько О. *Историко-педагогичні аспекти системи виховання сокильства* / О. Лях-Породько // *Спортивний вісник Придніпров'я*. – 2013. – № 1. – С. 184–188.
5. Макаренко В. Г. *История развития проблемы физического воспитания: донаучный период* / В. Г. Макаренко // *Вестник ЧГПУ*. – 2010. – № 3. – С. 116–126
6. Пальчевський С. С. *Педагогіка [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* / С. С. Пальчевський. – Друге вид. – К.: Каравела, 2008. – 496 с.
7. Столбов В. В. *История физической культуры и спорта* / В. В. Столбов, Л. А. Финогенова, Н. Ю. Мельникова; под редакцией В. В. Столбова. – М.: Физическая культура и спорт, 2000. – 423 с.
8. *Физическая культура: [учебник для студ. учреждений сред. проф. образования]* Н. В. Решетников [и др.]; 14-е изд., испр. – М.: Академия, 2014. – 176 с.
9. Цьось А. В. *Розвиток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку XIX ст.*: автореф. дис. док. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / Цьось А. В. – Х., 2005. – 40 с.
10. *Физическая культура Европы в средние века*. – Режим доступу: <http://velizariy.kiev.ua/avallon/igra/middle1.htm>.

Стаття надійшла до редакції: 10.11.2015 р.

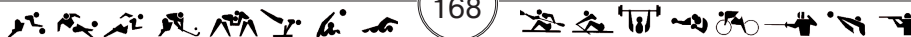
Опубліковано: 30.12.2015 р.

Аннотация. Соловей Д. О. Тенденции развития форм организации физического воспитания в странах Европы в Средние века. Цель: выявить и проанализировать тенденции развития форм организации физического воспитания в странах Европы в Средние века. **Материал и методы:** теоретический анализ и обобщение научной литературы, описательный метод, метод системного анализа. **Результаты:** рассмотрены основные тенденции становления и развития форм организации физического воспитания в странах Европы в Средние века. **Выводы:** выявлены основные формы организации физического воспитания и формы активного досуга, а также факторы, которые непосредственно влияли на их становление. В частности, содержание и организация физического воспитания дифференцировались по принадлежности к социальной категории общества, а формы физического воспитания оговаривались особенностями экономического и культурного развития, географическими условиями, традициями и бытом.

Ключевые слова: формы организации физического воспитания, факторы, Европа, Средние века.

Abstract. Solovey D. Development tendencies of forms of organization of physical education in Europe in the Middle Ages. Purpose: identify and analyze trends in the development of forms of organization of physical education in Europe in the Middle Ages. **Material and Methods:** theoretical analysis and generalization of scientific literature, descriptive method, method of system analysis. **Results:** examined the main trends of formation and development of forms of organization of physical education in Europe in the Middle Ages. **Conclusions:** the main forms of physical education and forms of leisure activities, as well as factors that directly affect their development are revealed during researches. In particular, the content and organization of physical education were differentiated by belonging to a social level of society, and forms of physical education were stipulated by the characteristics of economic and cultural development, geographical conditions, traditions and lifestyle.

Keywords: forms of physical education, factors, Europe, the Middle Ages.

References:

1. Goloshchapov B. R. *Istoriya fizicheskoy kultury i sporta [History of Physical Culture and Sport]*, Moscow, 2008, 312 p. (rus)
2. Grigorevich V. V. *Vseobshchaya istoriya fizicheskoy kultury [General History of Physical Culture]*, Moscow, 2008, 284 p. (rus)
3. Gurevich A. Ya. *Antropologiya kultury [Cultural Anthropology]*, Moscow, 2002, vol. 1, p. 39–55. (rus)
4. Lyakh-Porodko O. *Sportivniy visnik Pridniprova [Sports Bulletin Dnieper]*, 2013, vol. 1, p. 184–188. (ukr)
5. Makarenko V. G. *Vestnik ChGPU [Journal ChGPU]*, 2010, vol. 3, p. 116–126. (rus)
6. Palchevskiy S. S. *Pedagogika [Pedagogy]*, Kyiv, 2008, 496 p. (ukr)
7. Stolbov V. V., Finogenova L. A., Melnikova N. Yu. *Istoriya fizicheskoy kultury i sporta [History of Physical Culture and Sport]*, Moscow, 2000, 423 p. (rus)
8. Reshetnikov N. V. *Fizicheskaya kultura [Physical Culture]*, Moscow, 2014, 176 p. (rus)
9. Tsos A. V. *Rozvitok fizichnogo vikhovannya na teritorii Ukraini z naydavnishikh chasiv do pochatku KhIkh st. : avtoref. dok. nauk z fiz. vikhovannya i sportu [Development of Physical Education in Ukraine from ancient times to the early nineteenth century : doct. of sci. thesis]*, 2005, 40 p. (ukr)
10. *Fizicheskaya kultura Yevropy v sredniye veka [Physical culture in Europe in the Middle Ages]*, Access mode : <http://velizariy.kiev.ua/avallon/igra/middle1.htm>. (rus)

Received: 10.11.2015.

Published: 30.12.2015.

Соловей Дмитро Олександрович: Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту: вул. Набережна Перемоги, 10, Дніпропетровськ, 49094, Україна.

Соловей Дмитрий Александрович: Днепропетровский государственный институт физической культуры и спорта: ул. Набережная Победы, 10, Днепропетровск, 49094, Украина.:

Dmitriy Solovey: Dnipropetrovsk State Institute of Physical Culture and Sports: Naberezhna Peremohy st. 10, Dnepropetrovsk, 49094, Ukraine.

ORCID.ORG/0000-0001-8105-2061**E-mail: 1soloveydmity@gmail.com****Бібліографічний опис статті:**

Соловей Д. О. Тенденції розвитку форм організації фізичного виховання в країнах Європи в Середні віки / Д. О. Соловей // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Харків : ХДАФК, 2015. – № 6(50). – С. 165–169. – dx.doi.org/10.15391/sns.v.2015-6.030

